

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΙΑΤΡΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ

Δημήτριος Καραμπερόπουλος, Αλεξάνδρα Οικονομοπούλου
Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Παιδιατρικής, Αθήνα

Σκοπός της ανακοίνωσης είναι να παρουσιασθεί η εκδοτική παραγωγή των ελληνικών ιατρικών βιβλίων της τελευταίας δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα, περίοδο που απέχει πενήντα περίπου χρόνια από την ίδρυση της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η εργασία είναι μέρος ευρύτερης μελέτης κατά την οποία εξετάζεται η ανά δεκαετία του 19ου αιώνα έκδοση των ελληνικών ιατρικών βιβλίων.

Διερευνήθηκε η «Ελληνική Βιβλιογραφία 1864-1900» των Φιλίππου Ηλιού και Πόπη Πολέμη, που πρόσφατα εκδόθηκε στην Αθήνα (2006) καθώς και οι κατάλογοι Βιβλιοθηκών της Αθήνας, και έδωσε τα ακόλουθα αποτελέσματα:

Κατά την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, 1891-1900, εκδόθηκαν συνολικά 278 ελληνικά ιατρικά βιβλία, με μέσο όρο 28 βιβλία κατά έτος και διακύμανση 19 έως 41 βιβλία. Σχετικά με το ποσοστό επί της συνολικής εκδοτικής ελληνικής παραγωγής κατά την εξεταζόμενη δεκαετία τα ιατρικά βιβλία καταλαμβάνουν κατά έτος από 2-3,5%. Σύμφωνα με τους τίτλους των τα ιατρικά αυτά βιβλία κατατάσσονται σε δεκαοκτώ κατηγορίες. Οι περισσότεροι τίτλοι βιβλίων 46 τον αριθμό ανήκουν στη Νοσολογία-Θεραπευτική και ακολουθούν με 21 τίτλους η Παιδιατρική, η Φαρμακολογία-Συνταγολογία και η Δερματολογία-Συφιλιδολογία, 20 βιβλία έχουν περιεχόμενο τη Χειρουργική, 18 τη Μαιευτική-Γυναικολογία, 15 την Ανατομία και 12 τίτλοι βιβλίων με περιεχόμενο την Ιστορία της Ιατρικής. Ακολουθούν με 12 τίτλους βιβλίων η Υγιεινή, 11 η Νευρολογία-Ψυχιατρική, 7 η Ιατροδικαστική-Τοξικολογία, 6 η Φυσιολογία, 5 η Μικροβιολογία, 4 η Ωτορινολαρυγγολογία, 3 η Ουρολογία και τέλος 12 βιβλία έχουν θέμα τα Ιαματικά ύδατα, ενώ 32 βιβλία ανήκουν στην κατηγορία διάφορα (Λεξικό Ιατρικής, υπνωτισμός, Ιατρική της οικογένειας, υγιεινή του γάμου κ.ά).

Από τα 278 ανωτέρω εκδοθέντα ιατρικά βιβλία τα 54, ποσοστό περίπου 20%, ήταν μεταφράσεις ευρωπαϊκών ιατρικών βιβλίων. Μάλιστα ένα εξ αυτών είναι του Κωνσταντίνου Π. Δηλιγιάννη με τίτλο «Νόσοι του αίματος», το οποίο περιλήφθηκε «εν τη Ιατρική Παθολογία των κ.κ. S. Bernheim και E. Laurent» και από εκεί μεταφράσθηκε στα ελληνικά το 1895 από τον Πέτρο Ροντόπουλο. Οκτώ βιβλία ήταν Διατριβές επί Υψηγείας (στην Παιδιατρική, Ανατομία, Νοσολογία-Θεραπευτική, Φυσιολογία και Ωτορινολαρυγγολογία), ενώ δέκα βιβλία ήταν Λόγοι

κατά την έναρξη του σχετικού Μαθήματος ή κατά την ανάληψη της αντίστοιχης έδρας στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Συμπερασματικά μπορεί να λεχθεί ότι διαπιστώνεται πως οι Έλληνες ιατροί-συγγραφείς κατά την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα καταβάλλουν προσπάθεια να μεταφέρουν την επιστημονική ιατρική γνώση από τις ευρωπαϊκές χώρες, μεταφράζοντας στην ελληνική αντίστοιχα ιατρικά βιβλία από όλους κατά κανόνα τους κλάδους της ιατρικής, ενώ παράλληλα συγγράφουν και σχετικές ιατρικές μονογραφίες.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται ενδεικτικά μερικοί τίτλοι ιατρικών βιβλίων κατά χρονολογική σειρά.

33^ο Έτησιο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο 2-5 Μαΐου 2007

Τα Ελληνικά Ιατρικά Βιβλία της τελευταίας δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα

Δημήτριος Καραμπερόπουλος, Αλεξάνδρα Οικονομοπούλου
Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας της Παιδιατρικής

1891

1. Alfred Fournier, *Περί της δημοσίας από της συφιλίδος προφυλάξεως*, Κατά μετάφρασιν Π.Ι.Ροντοπούλου και Μ.Γ. Τριανταφυλλίδου. Εν Αθήναις Τύποις Αλεξάνδρος Παπαγεωργίου, 1891. σελ. στ'+64.
2. A. Lutand, *Εγχειρίδιον Ιατροδικαστικής διασκευασθείσης συμφώνως τη Ελλην. Νομοθεσία υπό Αντωνίου Δ. Καλλιβωκά, Υφηγητού της Ιατροδικαστικής εν τω Ε. Πανεπιστημίω κλ. Εκδοσις Δευτέρα επηυθνημένη . 1891, σελ 368.*
3. Αντωνίου Κινδύνη, *Δοκίμιον Μαιευτικής*, Αθήνα Τυπογρ. Ιατρικού Φαρμακευτικού Δελτίου, 1891, σελ. 152.
4. Γεωργίου Ι. Παπαδάκη, *Εγχειρίδιον Οδοντολογίας ήτοι Οδηγίαί περί διατηρήσεως ή θεραπείας των οδόντων*. Εν Σάμω, Εκ του Ηγεμ. Τυπογραφείου 1891, σελ. 20.
5. Ανδρέας Αναγωστάκης, *Η Ιατρική του Αριστοφάνους*, εν Αθήναις, 1891, σελ. 19.
6. Κ. Κούντσε, *Επιτομή Πρακτικής Νοσολογίας, Μεταγνωτισθείς Εκ του Γερμανικού και δια προσθηκών επαυξηθείσα υπό Μιλτιάδου Παπαϊβάννου, Επιάτρου*, Εν Αθήναις 1891, σελ. 740.
7. Laveran et Teissier 1889, *Νέα Στοιχεία Ιατρικής παθολογίας*, Τρίτη έκδοσις ηυξημένη. Μετάφρασις μετά προσθηκών υπό Γ. Καραφύλλη Υφηγητού εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω, Τόμος Δεύτερος. Νόσοι των συστημάτων κυκλοφορικού, αναπνευστικού και πεπτικού, του ήπατος, των νεφρών, του περιτοναίου και των παραρτημάτων αυτού. Εν Αθήναις 1891, σελ. 1120.
8. Γεωργίου Β. Αποστολοπούλου, *υποκτηνιάτρου, Μονογραφία περί λύσεως του κυνός εν σχέσει προς τον άνθρωπον και τα λοιπά κατοικίδια ζώα*, Αθήνησιν 1891, σελ. 99.

9. A. Descroizilles, Παθολογία και Κλινική των νοσημάτων των παιδών, Μεταφρασθείσα και επαυξηθείσα τη προσθήκη πολλών άρθρων εκ των κλινικών του καθηγητού Κου Α. Ζίννη και σημειώσεων υπό Γρηγορίου Π. Γρηγοράκη, τόμος Πρώτος, Εν Αθήναις 1891, σ. η΄+867. Τόμος Δεύτερος, σελ. 879.
10. Παύλος Ιωάννου, καθηγητού της Εγχειρητικής μετά της τοπογραφικής Ανατομίας και Επιδεσμολογίας, Αναλαμβάνοτος την Πρυτανείαν, Περί της κατ' αναφοράν προς την ανατομίαν αρχαίας Ελληνικής πλαστικής του ανθρωπίνου σώματος, Εν Αθήνασι 1891. σελ. 42.
11. Ιωσήφ Χ. Γεωργιάδου, Διδάκτορος της Ιατρικής, Περί τραυμάτων Σχεδιάσμα, Εν Αθήναις 1891, σελ. 13.
12. Ανάστασιος Κ. Δαμβέργης, Περί των εν Αιδηψώ ιαματικών υδάτων, Εν Αθήνασι 1891., σελ. 29+1 πιν.
13. Γ. Καραφύλλης, ιατρού, Περί υπνωτισμού και των συναφών αυτώ ζητημάτων. Μελέτη υπό έποψιν ιατρική,, ιατροδικαστικήν και κοινωνιολογικήν. Αθήνησι 1891, σελ. 249.
14. Νικόλαου Πεζοπούλου, Ιατρού και επιμελητού εν τη Παθολογική κλινική του Εθνικού Πανεπιστημίου, Περί χρονίου προϊόντος συστηματικού παραληρήματος. Μελέτη κλινική και ιατροδικαστική, Εν Αθήναις 1891, σελ.182.
15. Τιμολέοντος Καρδαρά, Ιατρού, Πρακτική Ιατρική των Οικογενειών συγγραφείσα επί τη βάσει Γαλλικών συγγραμμάτων, Εν Αθήναις 1891, σελ. 1024.
16. L.-H. Goizet, ιατρού, Ρώμη και Υγεία. Η ζωή παρατεινομένη δια της μεθόδου του Brown Sequard. Κατά μετάφρασιν Πέτρου Αποστολίδου ιατρού (Εκ της τετάρτης γαλλικής εκδόσεως), Εν Αθήνασι 1891. σελ.293+64.
17. Halloreau, Στοιχεία Γενικής Παθολογίας και Θεραπείας Σημειωτικής και Διαγνωστικής, Εξελληνισθέντα υπό Νικολάου Π. Παΐση, Ιατρού, Υφηγητού της Γενικής Παθολογίας εν των Εθνικών Πανεπιστημίων, τεύχ. Δ΄, Εν Αθήναις 1891, σ. 481-640. Τεύχος Ε΄, σελ. 641-800. Ο ΠΛΗΡΗΣ ΤΙΤΛΟΣ το 1888.
18. Θεοδώρου Αφεντούλη, Τακτικού Καθηγητού της Φαρμακολογίας και προσωρινού καθηγητού της Φυτολογίας. Εκδοσις Τρίτη διεσκευασμένη. Τόμος Δεύτερος. Αθήνησι, 1891, σελ. δ΄ +450, τόμος τρίτος δ΄+332.
19. Χειρουργική Κλινική του εθνικού πανεπιστημίου Διευθυνομένη υπό Θεοδώρου Αρεταίου Τακτικού Καθηγητού, Εκθεσις των Πεπραγμένων από 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1889-31^{ης} Αυγούστου 1890. Συνταχθείσα υπό Κωνσταντίνου Π.Ι. Λάμπρου, επιμελητού της Κλινικής...Εν Αθήναις 1891, σελ. 479.

1892

1. Dührssen A., Μαιευτικόν Εγχειρίδιον, υπό Γεωργ. Χ. Μηνοπούλου, πρώην εσωτερικού ιατρού της εν Μονάχω Γυναικολογικής Κλινικής. Μετάφρασις εκ της Β΄ εκδόσεως, Εν Τριπόλει, 1892, σελ. 239.
2. Α.Κ. Δαμβέργη, Οδηγός προς εξέτασιν των ούρων της υποστάθμης αυτού και των ουρολίθων μετά ξυλογραφημάτων και λυθογραφικού πίνακος, Εν Αθήναις 1892, σελ. 80.
3. Μ. Βελλίνη, ιατρού, Ανατομική των όρχεων του ανθρώπου. Διατριβή επί υφηγεσία. Αθήναι σελ. 79, 3 πίν.

4. Βαρθολομαίου Α. Γκίζη, Υφηγητού της Χειρουργικής Παθολογίας και Ειδικού Χειρουργού επί των νόσων του ουροποιητικού συστήματος, Λόγος Εναρκτήριος εκφωνηθείς κατά μάρτιον του 1882 εν τη αιθούση της Ιατρικής Σχολής, Εν Αθήναις, 1892, σελ. 23.
5. Δη. Σπ. Μπαλάνου, Υφηγητού της Μαιευτικής και Γυνακολογίας..., Λόγος Εναρκτήριος εκφωνηθείς τη 11 Δεκεμβρίου 1891 εν τη αιθούση της Ιατρικής Σχολής, Εν Αθήναις 1892, σελ. 24.
6. Εδμόνδου Λέσσερ, Εγχειρίδιον Δερματικών Νοσημάτων, εξελληνοσθέν υπό Μιλτιάδου Παπαϊωάννου, Επιάρχου και Διεθυντού του εν Βόλω Στρατιωτικού Νοσοκομείου, Εν Αθήναις 1892, σελ. 392.
7. δ. Π. Δημητριάδου, Διάκτορος της Ιατρικής, βοηθού της Παθολογικής Κλινικής και του εν αυτή Μικροβιολογικού Εργαστηρίου, Εγχειρίδιον Διαγνωστικής των νόσων του πνεύμονος και της καρδίας δια των φυσικών μεθόδων Ερανισθέν..., Εν Αθήναις 1892, σελ. ιστ'+192+πιν.
8. G. B. Fonssagrives, Εγχειρίδιον Ναυτικής Υγιεινής κατά το Γαλλικόν υπό Γεωργίου Λαγουδάκη, Αρχιάτρου του Βασιλικού Ναυτικού, Εν Αθήναις, 1892, σελ. 13-140.
9. Σπυρίδωνος Μαγγίνα, καθηγητού εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω, Ειδική Χειρουργή, Τόμος Πρώτος Περιλαμβάνων τα πάθη της κεφαλής, του τραχήλου και του θώρακος, Εν Αθήναις 1892, σελ. 4+804.
10. Γεωργίου Α. Κωστομοίρου, υφηγητού της οφθαλμολογίας και ωτολογίας εν Αθήναις εταίρου αντεπιστέλλοντος της ιατρικής ακαδημίας της Γαλλίας, Αετίου Λόγος Δωδέκατος πρώτον νυν εκδοθείς, Παρίσι, 1892, σελ. ριβ'+131.
11. Paul Lefort, Επιτομή Φυσιολογίας, Διακευασθείσα υπό Αναστασίου Χριστίδου, Διδάκτορος της Ιατρικής, Εν Αθήναις 1892, σελ. η'+334.
12. Ρήγα Νικολαΐδου, Η επιστημονική Ανατομική του ενεστώτος και του μέλλοντος,. Εναρκτήριος Λόγος εκφωνηθείς εν τω Ανατομείω τη 28 Φεβρουαρίου 1892. θήνησιν 1892, σελ. 31.
13. Σ. Ροσολίμου, Η κενή έδρα της Δερματολογίας και Συφιλιδολογίας και αι περί τα αλλότρια μέριμναι του καθηγητιού της Τοπογραφικής Ανατομίας κ. Ιωάννου. Εν Αθήναις 1892, σελ. 24.
14. Κωνσταντίνου Π.Ι. Λάμπρου, Επιμελητού της Χειρουργικής κλινικής του Εθν. Πανεπιστημίου, Ιδιοπαθές και Χειρουργικόν Μυξοίδημα και συγγενή νοσήματα. Εν Αθήναις 1892, σελ. 83+1 πίν.
15. Κ. Κυριαζίδου, υφηγητού της παθολογίας των παιδων, Μαθήματα Παιδιατρικής παραδοθέντας εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω, Εν Αθήναις 1892, σελ. 112.
16. Μ.Η. Βιθυνού, Εγχειρίδιον Συνταγογραφίας και Συνταγολογίας (εκ της Γαλλικής Συνταγολογίας). Προς χρήσιν των πρωτοπείρων ιατρών τε και φαρμακοποιών και φοιτητών της Ιατρικής (Εκδοσις δευτέρα εν πολλοίς βελτιωθείσα), Εν Αθήναις 1892, σελ. 256.
17. Ultzmann, Νευρώσεις των ουρητικών και γεννητικών οργάνων του ανθρώπου,. Μεταγλωττισθέν εκ της Γερμανικής εις την Γαλλική. Εκ της Γαλλικής δε εξελληνισθέν υπό Β. Γκλιζη, υφηγητού της Χειρουργικής κλ. Εν Αθήναις 1892, σελ. ....
18. Paul Poitier, 1891 Τοπογραφία Κρανιο-Εγκεφαλική Ανάτρησις. Μετάφρασις εκ του Γαλλικού δια σημειώσεων επαυξηθείσα υπό Δημητρίου Ι. Καρζή, αποφοίτου της ιατρικής και βοηθού της ανατομικής. Εν Αθήναις 1892, σελ. 13-110.

19. P. Chavasse, Στοιχεία Επιδεσμολογίας. Εξελληνισθέντα τροποποιηθέντα και εαυξηθέντα υπό Χ. Θεοχ. Βασιλάδου, Διδάκτορος της ιατρικής, Βοηθού της χειρουργικής κλινικής του Εθνικού Πανεπιστημίου, Αθήνησιν 1892, σελ. ιε΄-272.
20. Δημητρίου Δ. Πομόνη, ιατρού επιμελητού εν τω Ανατομικώ Φροντιστηρίω, Περίληψις Ανατομικής. Εν Αθήναις, 1892, σελ. 333.
21. Γεωργίου Φωκά, Ιατρού, Περί της παρ' Ιπποκράτει επιδημικής γρίππης (Influenza). Εν Αθήναις 1892, σελ. 49.
22. Χαριλάου Ι. Πρατοπούλου, «σπουδαστού της Ιατρικής», Περί υπνωτισμού και των φαινομένων αυτού, Εν Αθήναις 1892, σελ. 81.
23. Μ. Αδαπαζαριώτου, Αποφοίτου της Ιατρικής, Πραγματεία περί βλεννορροίας και της θεραπείας αυτής, Εν Αθήναις 1892, σελ. 16.
24. Ι. Π. Πύρλα, (πολλούς τίτλοι αναγράφει) Πραγματεία περί των διαφόρων λουτρών, εκδοσις Δ΄, 1892, σελ. 160. (1892.795).
25. Τιμολέοντος Καρδαρά, Ιατρού, Πρακτική Ιατρική των Οικογενειών Συγγραφέισα επί τη βάσει Γαλλικών συγγραμμάτων. Τόμος Δεύτερος. Εν Αθηναις, 1892, σελ. 513-1024. (αρ. 802). Επανέκδοσις (αρ. 924).
26. Κωνστ. Γ. Σάββα, Στρατιωτικού Ιατρού, Πως δύναται τις να προφυλχθή από την Ασιθατικήν χολέραν. Οδηγίαι συνταχθείσαι χάριν του λαού, Εν Αθήναις 1892, σελ. 29 (αρ. 821).
27. Ν. Πεζοπούλου, Ιατρού και επιμελητού της παθολογικής κλινικής εν τω Εθνικώ πανεπιστημίω. Τα αποκαλυπτήρια του ιατρού Μιχαήλ Κατσαρά, Εν Αθήναις 1892, σελ. 35 (αρ. 904).
28. Βασιλείου Πατρικίου, Ιατρού, Τα υπό του εν Αθήναις Επικούρου των εν πολέμω τραυματιών Συλλόγου Πεπραγμένα από της 1 Ιανουαρίου μέχρι 31 Δεκεμβρίου 1891 Εκθεσις περί χειρουργείων. Εν Αθήναις 1892, σελ. 60.
29. Γεωργίου Λάτρη, Περί των ιαματικών υδάτων εν τη αρχαιότητι και περί των νυν ιαματικών υδάτων της Ιωνικής χερσομήσου και της Λυδίας. Μετά προλόγου του ιατρού Π. Ζανέλλη., εν Αθήναις 1892, σελ. 13-64-1 πιν. (αρ. 956).
30. Υπουργείον Εσωτερικών. Ιατροσυνέδριον. Οδηγίαι περί προφυλάξεως από της ασιατικής χολέρας, Εκδοσις δευτέρα. Εν Αθήναις 1892, σελ. 31.